

דף שבועי

פרשת יתרו, תשפ"ב, מספר 1454

מטרת המעמד – האמנם 'כפיית הר כגיגית'?

יראה ויראה בחירית!

יואל בן-נון

1. אם בני ישראל נכנסו לברית וקיבלו את התורה מתוך הסכמה ורצון של "פֶּלֶא אֲשֶׁר דָּבַר ה' – נִעֲשֶׂה" (שמ' יט:ח) / "נִעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמ' כד:ג,ז), יש לזה משמעות של ברית, בעוד שאם הם הגיבו כך מתוך פחד למות, אין זו ברית כלל.

2. כך בדיוק אומרת סוגיית התלמוד הנזכרת: "מכאן מודעא רבא לאורייתא! ורש"י פירש שם: "שאים יזמינם (הקב"ה) לדין, למה לא קיימתם מה שקיבלתם עליכם, יש להם תשובה, שקיבלוה באונס!". ותשובת הסוגיה בתלמוד: "אף על פי כן, הדור קיבלוה", כלומר מרצונם, וברור מכאן שכפיית הר כגיגית בסוגיה, היא קושיה ולא מסקנה.

3. כל אדם פוחד למות, ואין שום צורך במעמד הר סיני המיוחד לדורות, כדי למלא את הלבבות חרדת מוות; די ברעידת אדמה חריפה ושאר אסונות ופורענויות, דבר וחרב וצמא ורעב, כדי להשליט פחד מוות. וכי בורא עולם ונותן התורה חפץ שיעבדו אותו בתור 'מלאך המוות'?

עיון בפשט הפסוקים הכתובים אחרי הדיברות (גם בשמות וגם בדברים) יגלה לנו בבהירות את המטרה העליונה של החרדה הגדולה. כאשר ראו כל העם את הקולות והברקים, ואת האש הגדולה ואת ההר עשן, הם נרתעו וברחו לאחוריהם: "וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק. וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יִדְבַּר עִמָּנוּ אֱ-לֹהִים פֶּן נָמוּת" (שמ' כ:יד-טו), ובלשון חכמי התלמוד: "יצתה נשמתם", שבת פח ע"ב.

תשובתו של משה מכילה סתירה פנימית לכאורה, פרדוקס: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירְאוּ, כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוּת אֵתְכֶם בָּא הָ-אֱ-לֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנִיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ" (שמ' כ:יז). והשאלה: האם ה' רוצה ביראתם או לא? מדוע "אל תיראו", אם מטרת החרדה הגדולה "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו"? ברור שמדובר כאן בשני מובנים שונים של יראת א-לוהים: פחד מוות, מול יראה שיש בה בחירה חופשית; משה אמר לעם "אל תיראו" פן תמותו, כי לא כך ראוי לעמוד לפני ה', אלא ה' בא לרומם אתכם כמו 'נס להתנוסס' (כפי שפירש רש"י),

למעמד הר סיני עם הקולות והברקים וקול השופר החזק, עם האש והעשן והחרדה הגדולה מאד, נזכרו בכתוב שתי מטרות: הראשונה מפורשת בתחילה, והשנייה חבויה בסיום, ושתייהן עומדות ביסוד התורה.

בתחילת המעמד, המטרה הראשונה אינה נזכרת בדיבור הראשון מהר סיני ("אַתֶּם רְאִיתֶם...") [שמ' יט:ד], שעיקרו בחירת ישראל לעם סגולה, "מִמְלַכְתַּת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שם:ו), אלא בדיבור השני, המגדיר את מטרת המעמד במפורש: "הִנֵּה אֲנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעֲנָן בְּעָבוֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עִמָּךְ וְגַם בְּךָ יֵאָמְרוּ לְעוֹלָם" (שמ' יט:ט).

שמיעה מפורשת זו באה למנוע מראש את הטענות נגד משה, כאילו המצוות והחוקים הם יצירה שלו, כאילו הוא המחוקק ומקור הסמכות, וכל מי שיהיה לו דבר בליבו נגד משה (כפי שאנו שומעים בפרשיות במדבר), לא יראה את עצמו מחויב בברית התורה. גם כל מי שיחשוב שקמו נביאים גדולים ממשה אחריו (כמו הנוצרים והמוסלמים), יחשוב שפקע התוקף של ברית סיני, לכן העמיד הרמב"ם (בהלכות יסודי התורה פרק ח' ופרק י') את אמונת התורה על היסוד של "בעינינו ראינו ובאוזנינו שמענו", שהוא קובע לדורות יותר מכל אותות ומופתים, ואף יותר מכל נבואה. בזכות אמונה זו נשארו יהודים נאמנים לדתם גם בתקופות הקשות ביותר.

המטרה השנייה קשורה ביראה ובחרדה הגדולה, שנראית כמטרת המעמד עד כדי מה שנראה כמסקנת חכמי התלמוד:

שכפה (=הפך) עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה, מוטב (=זה טוב), ואם לאו, שם תהא קבורתכם (שבת פח ע"א).

אולם מסקנה זו אינה יכולה להיות נכונה, לא בתורה ולא בסוגיית התלמוד הנזכרת, מסיבות אחדות:

* הרב ד"ר יואל בן-נון הוא חוקר ומפרש תנ"ך. חלק מספריו מופיעים באתר העיוני שלו:

www.ybn.co.il

1 מתוך: מקראות - עיון רב-תחומי בתורה (ידיעות אחרונות, ספרי חמד), פרשת יתרו, עמ' 135-138.

לשמוע את קול ה' ולחיות. וזו התכלית העליונה של גילוי דבר ה' בעולם הזה: "לטוב לנו כל הימים לחייתנו כהיום הזה" (דב' ו:כד).
מה הייתה התוצאה של דברים אלה? מפורש לפנינו בתגובת ה':

וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֶיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דָּבְרוּ אֵלַי, הֲיִטִּיבוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבְרוּ. מִי יִתֵּן וְהָיָה לָבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם (דב' ה:כה-כו).

הבה נאזין בתשומת לב; ה' אומר "מי יתן?" כמו אב שבגרו בניו והוא אומר 'מי יתן שילכו תמיד בדרך טובה'?! ואכן כתב כאן הרמב"ן בפרושו: בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע, והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", יאמר הכתוב כן, והוא כלשון בני אדם.

אלא שעלינו להוסיף לדברי הרמב"ן, שזאת התוצאה הברורה של השחרור (החלקי והמוגבל) מפחד המוות. כי כל עוד אדם עובד את אלוהים מתוך פחד מוות, אין יראה בחירות-חופשית, ואין טעם במעמד הר סיני לשם מתן תורה (כי הוא יקיימה מתוך אונס, וזו "מודעא רבא לאורייתא", שאי אפשר להענישו כלל עליה, כדברי רש"י בסוגיה, אלא אם כפיית ההר כגיגית נועדה לבקע את ההר כגיגית, ולראות את פתח החירות על הלוחות). ברגע שה' צרף את עמו בגבול החיים והמוות, וכבר יודעים הם שאלוהים לא בא להמיתם אלא להחיותם בדברו, די בכך כדי שהם יוכלו לשחרר את יראת אלוהים שעל פניהם, ליראה בחירות-חופשית, ובזה הוציא ה' מידו את השליטה המוחלטת בפחד המוות הטבוע בהם כבני אדם בני תמותה. לפיכך חייב הוא לומר: "מי יתן וְהָיָה לָבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי", ויראה חופשית זו צריכה להביא את עם ישראל גם להכרה, שכל מצוות ה' ניתנו לנו לא להנאתו שלו ולא לצורך גבוה, אלא למעננו, לטובתנו ולהחיותנו בארץ הטובה שה' נותן לנו.

והנה מתברר, שמעמד הר סיני הוא מעמד של שחרור, כהמשך וכשיא של יציאת מצרים. כי יציאת מצרים היא חירות מפרעה (משעבוד מלכויות), ואילו מעמד הר סיני פתח את פתח החירות ממלאך המוות, לעבודת ה' מתוך יראת הרוממות: "אל תקרי 'חרות על הלחת' (שמ' לב:טז), אלא חירות על הלוחות" (עירובין נד ע"א).

"וּבַעֲבוּר תְּהִיָּה יְרֵאתוֹ (הבחירות-החופשית) עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תִחַטְּאוּ".

זהו חידוש מופלא בדרגת האדם, שראוי בעבורו לחולל את מעמד הר סיני, אחד ויחיד לכל הדורות; להפוך את היראה הנמוכה, הטבעית לאדם מעצם היותו בן תמותה, את פחד המוות, ליראה בחירות-חופשית, ובלשון חז"ל: "הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמיים" (ברכות לג ע"ב).

אכן יש לשאול, היכן "הוציא" ה' מידו את יראת השמיים? האם מטבע בריאת האדם הוא בן חורין (כפי שכתב הרמב"ם בפרק ה' בהלכות תשובה)? האם אין כל אדם פוחד למות מטבע בריאתו? גם אם יש לכל אדם בחירה מעצם טבעו, ראוי הוא מעמד הר סיני לגלות אצל בני ישראל דרגה גבוהה יותר של בחירה חופשית, שממנה תתקיים התורה בעולם במעלתה העליונה, כדי שבני ישראל יעבדו את ה' לא מתוך יראה נמוכה של פחד מוות, אלא מתוך יראת הרוממות שהיא חופשית. מכאן עולה שה' הביא את בני ישראל אל החרדה העצומה של מעמד הר סיני, דווקא כדי לצרוף את היראה ולשחרר אותה מפחד המוות!

הבנה זו של מטרת המעמד, אשר רק נרמזה בדברי משה (הנזכרים בשמות, אחרי הדיבור), מפורשת וברורה בדברי העם אל משה, המובאים בפי משה בספר דברים (ה:כ-כא, אחרי הדיבור):

וְהָיָה כְּשִׁמְעֶכֶם אֶת הַקוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָרַח בְּעַר בָּאֵשׁ וְתִקְרְבוּן אֵלַי כָּל רְאֵשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם. וְתֹאמְרוּ הֵן הִרְאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גְּדֹלוֹ וְאֶת קְלוֹ שְׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, הַיּוֹם הַזֶּה רְאִינוּ כִּי יִדְבֵר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם – וְחִי.

כלומר, עד הנה היינו במדרגת בני אדם בני תמותה, וידענו שכל פגישה עם אלוהים פירושה מוות, ואי אפשר לשמוע את קולו בחיי העולם הזה. והנה עכשיו גילינו מתוך חרדת המוות, שה' בא ודיבר עימנו מתוך האש כדי שנחיה בדברו! ואולם עדיין נשארנו בני אדם בני תמותה, ואין אנו יכולים להשתחרר לגמרי מפחד המוות, ולהיות כמו משה, או כמו מלאכים:

וְעַתָּה לְמָה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת, אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַת אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד – וּמָתָנוּ. כִּי מִי כָּל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמֹנֵנוּ – וְיָחִי! (דב' ה:כב-כג).

התהפכות זו של דברי הזקנים, מחיים למוות וממוות לחיים, מורה היטב על היותם ניצבים על הגבול שבין חיים ומוות (ובלשון חכמי התלמוד [שבת פח ע"ב]: "כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, יצתה נשמתם של ישראל... הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם"). ה' הביאם עד לידי כך למען ידעו שה' בא להחיותם בדבריו, וישתחררו מפחד המוות. אלא שהם אינם מסוגלים להשתחרר לגמרי, והם מבקשים שמשה, המשוחרר לגמרי מפחד המוות, יממש עד תום את המעלה העליונה הזאת, והוא שימשיך לשמוע את דבר ה' בעבורם. כן התחברו יחד שתי המטרות של מעמד הר סיני: קיום שליחותו של משה להמשך מתן תורה על ידו, יחד עם השחרור החלקי והמוגבל מפחד המוות, עם ההכרה שאדם יכול

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף